

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת תולדות תשע"ו למה לא לברך את עשו?

למה זקוק יצחק אבינו ל"מטעמים"

יצחק אבינו אומר לעשו: "שָׂא נָא כְּלִיךָ תְּלִיךָ וְקִשְׁתְּךָ, וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצִוְיָה לִי צִיד. וַעֲשֵׂה לִי מְטַעֲמִים כַּאֲשֶׁר אֶהְיֶה וְהָבִיָּא לִי וְאָכְלָה, כַּעֲבוּר תִּבְרַךְךָ נַפְשִׁי בְּטָרֶם אָמוּת" (בראשית כז, ג-ד).
וצריך להבין: הרי ה"מסילת ישרים" מגדיר את מדרגת הקדושה כך: "מתדבק תמיד בכל עת ובכל שעה באלקיות... ואפילו בשעת התעסקו במעשים הגשמיים המוכרחים לו מפאת גופו, לא תזוז מחשבתו מדבקותה העליון" (מסילת ישרים' פרק כ"ו). למדרגה זו, אומר הרמב"ם, הגיעו רק ארבעה אנשים: משה רבינו, ושלוש האבות הקדושים (מורה נבוכים' ח"ג פנ"א). רק הם הגיעו לכך, שבכל מה שעשו, היו תמיד דבוקים בה', ואף על פי שהיו "מתעסקים בהנהגת בני אדם וְהַרְבּוֹת מְמוֹן, ומשתדלים במקנה ובכבוד... היו עושים המעשים ההם... באבריהם לבד, ולבותם ודעותם לא יסורו מלפני השם" (מורה נבוכים' שם). והנה, העומד במדרגה זו, "אפילו מעשיו הגשמיים חוזרים להיות עניני קדושה ממש", עד ש"המאכל שהם אוכלים, הוא כקרבן שעולה על גבי הָאֲשִׁים" (מסילת ישרים' שם), כי אינו אוכל להנאת עצמו, אלא לצורך עבודת ה'.¹ אדם כזה, לא שייך כלל שיהיה להוט אחר אכילה ושתייה. כל מה שהוא אוכל, מיועד רק לקיום את הגוף. וא"כ צריך להבין, למה מבקש יצחק מְעֵשׂוֹ להכין לו "מְטַעֲמִים"? למה לא די לו במאכלים רגילים?

נראה לתרץ שאלה זו על פי דברי רש"י, שכתב, שאותו היום שאמר יצחק לעשו "עֲשֵׂה לִי מְטַעֲמִים כַּאֲשֶׁר אֶהְיֶה וְהָבִיָּא לִי", ערב פסח היה (רש"י שם, ט). ובזוהר מובא, שאותו היום - ראש השנה היה (זוהר, רעיא מהימנא, ח"ג צט, ב). בין אם כך ובין אם כן, יש לומר, שכיון שאותו היום היה יום טוב, הרי שביום כזה גם לצדיק יש ענין לאכול מטעמים, כפי שכתב הרמב"ם, שמצוה להתענג בשבת וביו"ט במאכלים טובים ומשובחים (עי' רמב"ם הלכ' שבת פ"ל ה"א וה"ז, והלכ' יו"ט פ"ו ה"ז). לכן ביקש יצחק מעשו להכין לו "מְטַעֲמִים".

[בענין זה של אכילה לשם תענוג, שמעתי פעם ממורי ורבי מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דבר מענין, הלכה למעשה: אם אדם רוצה לאכול שני מיני פירות, האחד מפני שהוא טעים לו, והשני מפני שהוא בריא לו - איזה מהם נקרא ה'חביב', שעליו צריך לברך ולפטור את המאכל השני מברכה? (עי' שו"ע או"ח סי' רי"א ס"א) אמר לי הרב כך: הרי כוונת האדם באכילתו צריכה להיות, שאוכל כדי להיות בריא ושיהיה לו כח לעבודת ה', ולא כדי למלא את תאוותו. ואם כן, הפרי שאוכל מפני שהוא בריא לו, הוא המין החביב, כי הוא זה שקרוב יותר למלא את מטרת אכילתו. כך היתה הוראתו בקדושה של מורי ורבי הגרש"ז זצ"ל.

כמובן, איני חולק חלילה על דברי מורי ורבי זצ"ל, אבל חשבתי להגביל את דבריו ולומר, שמסתבר שכונתו היתה, שהדין יהיה כך רק בימי החול; אבל בשבת וביו"ט, שיש בהם

מצות עונג שבת ושמחת יו"ט, אז המין החביב יהיה דוקא אותו מין שמתענג יותר באכילתו, שכן בימים אלו מין זה הוא המין שקרוב יותר למלא את מטרת אכילתו, שהיא קיום מצות עונג ושמחה בהידור, כפי שכתב הרמב"ם, שמצוה להתענג בשבת וביו"ט במאכלים טובים ומשובחים].

שני תירוצים נוספים לשאלה הנ"ל

עוד אפשר לתרץ על פי רש"י הנ"ל, שיצחק שביקש "מְטַעֲמִים", לא התכוין לאוכל "טעים", אלא לאוכל שיש בו "שני טעמים". כי בערב פסח צריכים הרי להקריב שני קרבנות, קרבן פסח וקרבן חגיגה, והפסח אינו נאכל אלא צלי, אבל קרבן החגיגה יכול להאכל גם מבושל או מטוגן. אמנם דעת הרמב"ם אינה כך, לדעת הרמב"ם בשר חגיגה שעולה עם הפסח על השולחן צריך להיות צלוי כמו הפסח², אבל מה שאוכל מהחגיגה לפני הלילה, יכול הרי לאכול בכל צורה שירצה. לכן ביקש יצחק מעשו "מְטַעֲמִים" - שני טעמים. אחד צלי, ואחד שאינו צלי.

ועוד אפשר לתרץ, וזה כנראה התירוץ הפשוט, שהטעם שיצחק ביקש כאן "מְטַעֲמִים", הוא כדי לברך את עשו מתוך שמחה, כדי שהברכה תחול. כי כשאדם שמח, וגופו מרוצה ונינוח, קל יותר לכוין בלי הפרעה, וכשהברכה נאמרת מתוך כונה שלמה, היא פועלת יותר.³

גדר החיוב לשמח את העניים ביו"ט

גם מה שהתורה ציותה על שמחת יו"ט, הרי גם זה הוא כדי שאדם יעבוד את ה' מתוך שמחה. הרי איננו אומרים ביו"ט "וישמחו בבשר ויין מקדשי שמך", אלא "וישמחו בך ישראל מקדשי שמך". כי השמחה צריכה להיות בה' ובעבודתו, ולא בבשר ויין. אלא שהדרך לשמוח בה' היא, שגם לגוף לא יחסר כלום, ושגם הוא יהיה מרוצה. אחרת קשה לשמוח בה'. לכן צריך לתת לגוף את מה שהוא שמח בו, כדי שלא יפריע לנו בעבודת ה'.

ועוד יותר מכך: לא רק שלגוף שלנו צריכים אנו לתת ביו"ט את מה שהוא צריך כדי שהשמחה שלנו בה' תהיה מושלמת וללא הפרעות, אלא גם לגוף של אחרים צריך אנו לדאוג שלא יחסר כלום. כי גם אם לאחרים חסר משהו ביו"ט, והם אינם שמחים - השמחה שלנו אינה יכולה להיות מושלמת. התורה הרי מצוה אותנו, "וְשִׂמְחָתָם בְּחֶגְגְּךָ אֶתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ, וְהָלְלוּ וְהִגְדּוּ וְהִתְאוּ וְהָאֲלִמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ" (דברים טז, יד). תדאג לכך שגם הגר היתום והאלמנה יוכלו לשמח בחג. אמנם גם בשאר המצוות "כל ישראל ערבים זה בזה" (שבוועות לט, א), וצריך לדאוג שגם אחרים יקיימו את המצוה, אבל לעומת שאר המצוות, ששם איני חייב להוציא ממון בשביל לקיים את חובת הערבות, על שמחת יום טוב צריך להוציא ממון כדי

צדיק כמו יצחק אבינו יברך את עשו, אפילו בטעות - הברכה תחול. אולי לא לגמרי, אבל משהו ודאי יחול. כי כשצדיק אומר משהו - דבריו לא יוצאים לבטלה. הם חייבים באיזשהו אופן להתקיים. ולכן, אם יצחק יברך את עשו, אפילו בטעות, זה מסוכן, ולכן צריכים לדאוג שעשו לא יקבל את הברכות.

בגמרא יש כמה מעשים, שהגמרא אומרת עליהם שהם "כְּשֶׁגָּהָה שֶׁיֵּצֵא מִלִּפְנֵי הַשְּׁלִיט" (קהלת י, ה); שצדיק אמר מילה שיש במשמעה איזה ענין שלילי, ולמרות שאותו צדיק לא התכוין שאותו ענין יחול ויצא אל הפועל, אף על פי כן הענין הרע ההוא יצא בסופו של דבר אל הפועל. למשל, היה מעשה באדם אחד שעבר על גזרת חכמים, ושמע זאת שמואל (האמורא) ואמר: מוטב היה שיכרת ראשו מעליו, ולא יעבור על דברי חכמים. ובאמת לאחר זמן, נכרת ראשו של אותו אדם (ירושלמי סוטה פ"ט ה"ט; קהלת רבה י, ז). עוד מעשה מובא בגמרא, שפנחס, אחיו של שמואל האמורא, היה פעם אָבֵל, ומחמת אבלותו לא גזז את צפורניו. אמר לו שמואל, שהיה יכול לגזור את צפורניו, כי אין בזה איסור לאבל. אמר לו אחיו: לו אתה היית אבל, האם היית מזלזל באבלותך וגוזז את צפורניך? ... לאחר זמן לא רב, נעשה באמת שמואל אבל. אמר לאחיו: בגלל שהתבטאת כפי שהתבטאת, נהייתי עכשיו אבל! (מ"ק יח, א) גם על אביו של שמואל מובא, שפסק פעם משהו בענייני שבויות, ושמואל חלק על אביו, ואביו אמר לו: אם בנותיך היו שבויות גם כן היית אומר כך? ... ובאמת לאחר זמן בנותיו של שמואל נהיו שבויות (כתובות כג, א). אביו של שמואל ודאי לא רצה שנכדותיו תהיינה שבויות. אך כיון שהתבטא באופן כזה, יש כח לדיבור לפעול שכן באמת יקרה.

יש בענין זה גמרא נפלאה שקשה לכאורה להבין אותה. הגמרא אומרת, שע"י שאברהם אבינו אמר לנעריו "וְנִשְׁתַּחֲוּהוּ וְנִשְׁבַּחְהוּ הָאֱלֹהִים" (בראשית כב, ה) בלשון רבים, זה מה שגרם שיצחק לא נשחט, וחזר חי מהעקידה (מ"ק יח, א). משמע, שאם היה אברהם אומר "וְנִשְׁתַּחֲוּהוּ וְנִשְׁבַּחְהוּ הָאֱלֹהִים" בלשון יחיד - יצחק לא היה חוזר חי מהעקדה. וזהו פלא גדול. וכי הקב"ה רצה באמת שיצחק ישחט, ורק הדיבור של אברהם אבינו הציל את יצחק? ודאי שלא! כנראה הפשט הוא, שאם הקב"ה היה יודע שאברהם אבינו יאמר בלשון יחיד "וְנִשְׁתַּחֲוּהוּ וְנִשְׁבַּחְהוּ הָאֱלֹהִים", לא היה נותן לו את הנסיון של העקדה. הקב"ה ודאי לא רצה שיצחק ישחט. אלא שכדי שיצחק לא ישחט היה צריך לומר "וְנִשְׁתַּחֲוּהוּ וְנִשְׁבַּחְהוּ הָאֱלֹהִים", ובלי זה לא היתה יכולה להתרחש ההצלה של יצחק. פלא גדול הגמרא הזו, אבל הגמרא לומדת מכאן ש"ברית כרותה לשפתים". שמה שאדם מבטא, יכול לחרוץ גורלות. כי פה של אדם, כל שכן של צדיק, פועל דברים גדולים.⁸

לחזק את קול יעקב

באמת, למה יצחק אבינו, אחרי שכבר אכל מהתבשילים של יעקב, למה לא טעם גם מהתבשילים של עשו? - אמר על כך הג"ר יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, "בא אַחִיךָ בְּמִרְמָה" (בראשית כז, לה), "בְּמִרְמָה" בגימטריא "אפיקומן" (287), שאחרי שיצחק אכל פסח אצל יעקב, הוא כבר לא יכול לאכול מהתבשילים של עשו, כי אין מפטירים אחר הפסח אפיקומן. זו היתה חכמה מיוחדת שם, כי אחרת אולי היה יצחק מברך גם את עשו. עשו

שהעני יוכל לשמוח ביום טוב. וטעם ההבדל הוא, כי במצוה זו, גם השמחה שלי איננה שלמה כל עוד ישנם יהודים שאינם יכולים לשמוח. לכן מוטל עלי להוציא ממון לשמח את העני ברגל, כדי שהשמחה שלי ברגל תהיה שלמה, כשם שחובה עלי להוציא ממון עבור שאר מצוות המוטלות עלי. כמובן, איני יכול לפרנס ולשמח את כל עניי ישראל, אבל עד היכן שידי מגעת - עלי לדאוג שגם הגר והיתום והאלמנה ישמחו, כדי שגם השמחה שלי תהיה שלמה.

מדוע שמחה ברגל היא "עשה דרבים"?

אולי מותר לומר, שזה גם מה שמונח ביסוד הדין, שאכל אינו נוהג אבלותו ברגל, מפני ש"אֲנִי עֹשֶׂה דְרָבִים" (ושמחת בחגך) "וְדָחִי עֹשֶׂה דִּיחִיד (מצות אבלות)" (מ"ק יד, ב). מה פירוש "עֹשֶׂה דְרָבִים"? אפשר לפרש, שהכוונה היא לַעֲשֹׂה שכל ישראל חייבים בו. אבל אפשר לפרש עוד, שהכוונה היא, שְׁעֹשֶׂה זה אינו יכול להתקיים בשלמות אלא על ידי שכל ישראל יקיימוהו, ואם יהיה אחד מישראל שלא יקיימו, יחסר משהו מקיום העשה לכולם.⁴ זהו בדיוק המצב כאן. אם האכל ינהג אבלותו ברגל, יתבטל העשה של "וְשִׂמְחָתָּ בְּחֶגְךָ" לכולם, כי אין שמחת שום יהודי שלמה, כשיש יהודי אחד שיושב ומתאבל על קרובו. לכן, כדי שלא יתבטל העשה של "וְשִׂמְחָתָּ בְּחֶגְךָ" לכל ישראל, מוכרח העשה דאבלות של היחיד להדחות, כדי שיוכלו הרבים לקיים את העשה המוטל עליהם באופן מלא ושלם, ללא שום חסרון.⁵ כי זוהי חובתו של כל יהודי, לדאוג שכל אחד מישראל יהיה שמח ביום טוב,⁶ ולא רק הוא בעצמו. זה חלק ממצות שמחת יו"ט שנצטוו בה.

הרמב"ם כתב דברים חריפים על מי שלא נוהג כך: "כשהוא אוכל ושותה (ביו"ט), חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים. ומי שנועל דלתות חצרו, ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש - אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כסרו... ושמחה כזו קלון היא להם, שנאמר: וְיִרְתִּי פָרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם, פָּרֶשׁ חֲגִיכֶם"⁷ (רמב"ם הלכ' יו"ט פ"ו ה"ז-י"ח). הביאו המשנ"ב סי' תקכ"ט ס"ק י"ז). אין שום ערך לבשר וליין שהוא אוכל ושותה לכבוד יו"ט, אם הוא לא דואג שגם לעניים יהיה מה לאכול.

על כל פנים, זהו גם רצונו של יצחק אבינו, לברך את עשו כשהגוף שמח ולא חסר לו כלום. לכן הוא צריך מטעמים, כדי שהגוף יהיה שמח, ולא יפריע ויקלקל את שמחת הנשמה ועבודתה.

מה היה אכפת לשרה אם יצחק יברך את עשו?

כשרבקה שומעת שיצחק רוצה לברך את עשו, היא ממהרת להזהיר את יעקב שהוא יקבל את הברכות ולא עשו. למה רבקה מודאגת כל כך אם יצחק יברך את עשו? הרי יצחק מברך את עשו כי הוא חושב שעשו צדיק, וה' הרי יודע שעשו אינו צדיק אלא רשע, וא"כ מה יש לדאוג? הרי הברכה הזו היא ברכה בטעות, וטעות הרי לא חלה בדרך כלל. אם אדם מכר דבר בטעות, או נתן מתנה בטעות, או אפילו קידש אשה בטעות, המעשה לא חל. וא"כ, מדוע רבקה מודאגת כל כך שיצחק יברך את עשו?

נראה שהתשובה היא, שרבקה מבינה ויודעת, שאם פה של

(מ) - זה באמת מתקיים. עשו חי על חרבו. יצחק אביו אמר עוד, "וְהָיָה כְּאִשֶּׁר תִּרְדּוּ - וּפְרָקֶתְ עָלָי מֵעַל צְנָאֲרֶךְ" (שם). כשישראל עוברים על התורה, אז ח"ו ידי עשו שולטות. רק "הקל קול יעקב" (שם, כב) יכול לעצור את ידי עשו. אבל כשאין קול יעקב, "בשעה שיעקב מִרְפִּין בקולו - ידי עשו שולטות" (ב"ר סה, כ). לכן כתוב "הקל קול יעקב", הקול הראשון חסר ו'. לרמז, שאם קול יעקב נהיה קל, אם הוא לא חזק, כי "יעקב מִרְפִּין בקולו" - אז הידים ידי עשו (רש"י על המדרש שם). ידי עשו שולטות ח"ו. אז העצה עבורנו היא, שנשאר דבוקים לברכה של יצחק על ידי שנחזק את "קול יעקב" שלנו. להיות "איש תם יָשָׁב אֶהְיֶה". לעסוק בתורה, שיהיה "קול קול יעקב", כדי שלא ישלטו הידים של עשו, שלא יהיו פיגועים והרועים וכדו'. גם ישמעאל מקפיד מאד על המצוה שלו להיות "פרא אדם" (בראשית טז, יב), ואם כך גם אנחנו צריכים להקפיד על המצוות שלנו, לא פחות ממה שהם מקפידים על המצוות שלהם. שנקפיד שכל הדברים שלהם לא יחולו, רק הברכות שקבלנו מיצחק ומיעקב וממשה רבינו, כל הברכות יחולו עלינו ולא על אויבינו, ונזכה שיתקיים כבר מה שהבטיח הנביא, "וְעָלוּ מוֹשָׁעִים בְּהָר צִיּוֹן לְשֹׁפֵט אֶת הָרָר עֲשׂוֹ וְהָיְתָה לִילָנָק הַמְּלִיכָה" (עובדיה א, כא), במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

הרי ביקש "הַכֶּרֶךְ אֶחָת הוּא לָךְ אָבִי" (בראשית כז, לח). אבל לטעום - הוא כבר לא יכול לטעום מהתבשילים של עשו. חז"ל אמרו, שכשעשו נכנס, נכנס עמו ריח של גיהנם (ב"ר סה, כב). עם יעקב נכנס ריח גן עדן (רש"י בראשית כז, כז), ועם עשו נכנס ריח של גיהנם. אז למעשה יצחק מבין, שלא בטעות הוא ברח את יעקב, אלא מהשמים רצו שיברך את יעקב. אבל אם היה בטעות מברך את עשו, היתה סכנה שזה יחול, כי יש שליטה לפה, וברית כרותה לשפתים, לא רק לשפתים של צדיק, אלא אפילו לשפתים של סתם אדם.

יש לי בענין זה מעשה נורא. בשנת תש"ח, הרבה ערבים ברחו מבתיהם, והשאירו אחריהם רכוש רב שלא יכלו לקחת עמם - שדות ובתים ועוד. לרכוש זה קראו "רכוש נטוש", והממשלה מינתה אז ממנוה מיוחד, "ממונה על הרכוש הנטוש", שידאג לטפל ברכוש הנטוש. שכונות שלמות בירושלים היו "רכוש נטוש", והיה צריך להחליט מה לעשות עמן. היה אז יהודי אחד ששמו היה "נתן", אבל הכינוי שלו היה "נתוש", ואנשים היו מתלוצצים ואומרים שאשתו היא "רכוש נטוש". [התכוונו לומר, שהיא ה"רכוש" של אותו נתוש]. הסוף היה, שאחרי כמה עשרות שנים, היהודי הזה נטש את אשתו, ועבר לאשה אחרת. אינני יודע, אולי הבדיחה של האנשים שאמרו שאשתו היא "רכוש נטוש" היתה בבחינת "ברית כרותה לשפתים", וגרמה שאשתו הפכה באמת לרכוש נטוש... צריך להזהר על מה שמוציאים מהפה.

על כל פנים, רבקה אמנו נזהרת מאד, שיצחק אבינו לא יאמר ברכות על עשו הרשע. יאמר ברכות רק ליעקב הצדיק. ואחרי הכל, מה שיצחק כן אומר לעשו - "על חֶרְפְּךָ תִּחְיֶה" (בראשית כז,

1. ואז, גם אם הוא אוכל הרבה מאד, עדין הוא יכול להיות במדרגת הקדושה, אם כונתו לשם שמים, ולא להנאת עצמו כלל; כרבי, שלא פסקו מעל שולחנו לא חזרת ולא קישות ולא צנון (ע"ז יא, א), לפי שהיה מרבה בסעודת שולחנו, והיה צריך למינים אלו כדי לחתך ולהפך המאכל ולהרחיב בני מעיו (תוס' שם ד"ה שלא); אלא שכל מאכלו היה לשם שמים, ולא להנאת עצמו, ולכן יכל לומר בשעת פטירתו: רבונו של עולם! גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה, ולא נהייתי אפילו באצבע קטנה (כתובות קד, א). [כן פירשו הש"ס (בעשרה מאמרות, מאמר שמיני בהגה"ה), הגר"א (בביאורו לשו"ע או"ח סי' רל"ה וכן בתשמיש) ורבי צדוק הכהן מלובלין ("ישראל קדושים" אות ה'); ודלא כתוס' (ע"ז יא, א ד"ה צנון) שכתבו, שרק בני ביתו של רבי הרבו בסעודה, ולא רבי עצמן].

2. כן חידש הרב שליט"א בספרו "ביצחק יקרא" (מהדורת תש"ע סי' ל"ב). [וע"ש שיישב עפ"י סתירה ברמב"ם שה"לחם משנה" הניח בצ"ע. וזו הסתירה: דבגמ' אמרי', דמה ששנינו (פסחים קטז, א) "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות... שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי" - משנה זו היא כדעת בן תימא שסובר, שחגיגה הבאה עם הפסח הוקשה לפסח, ואינה נאכלת אלא ליום ולילה (כפסח), ואינה נאכלת אלא צלי (כפסח). ואינה כשאר קרבנות שלמים, שנאכלין צלי שלוק ומבושל, ונאכלים לשני ימים ולילה אחד (שם ע, א). והנה הרמב"ם סתר משנתו בענין זה. דמחזר גיסא הביא את המשנה ד"הלילה הזה כולו צלי" (הלכ' חמץ ומצה פ"ח ה"ב), וזהו כשיטת בן תימא, ומאידך גיסא פסק דחגיגת ארבעה עשר נאכלת לשני ימים ולילה אחד ככל זבחי שלמים (הלכ' קרבן פסח פ"י ה"ג), וזהו דלא כבן תימא אלא כרבנן. ותי' הרב שליט"א סתירה זו ע"פ דברי הרמב"ם שכתב, דבשר חגיגה שעלה עם הפסח על השלחן אינו נאכל אלא עד חצות, גזירה מפני התערובת (פ"י מהל' קרבן פסח ה"ד). דהיינו, שמא יבוא לאכול גם את הפסח אחר חצות. וע"פ זה יישב, דמה שכתב הרמב"ם "הלילה הזה כולו צלי", זהו רק בחגיגה שעולה על השולחן עם הפסח, דגם לענין אכילת צלי גזרו שתהיה נאכלת כמו הפסח, כדי שלא יבוא לאכול גם את הפסח שלוק או מבושל. אבל שאר בשר החגיגה שלא עולה על השולחן עם הפסח - נאכל בכל מאכל, לשני ימים ולילה אחד. שוב מצאתי, שגם ב"מרכבת המשנה" (הלכ' חמץ ומצה פ"ח ה"ב) יישב סתירה זו באופן זה].

3. וכן כתב רבינו בחיי: "אין כוונת יצחק בשאלת המטעמים בתענוג הגוף וחוש הטעם, אלא כדי שתהיה נפשו שמחה ומתענגת, כי בהתחזק כחות הגוף יתעוררו כחות הנפש, ומתוך שמחת הנפש תחול עליו רוח הקודש" וכו' (רבינו בחיי בראשית כז, ד, ע"ש).

4. בשו"ת רע"א (סי' י"ג) דן בשאלה, האם מותר לשוט במים בשבת כדי להגיע למקום שיוכל להתפלל שם בעשרה ולשמוע קדושה וקדיש. והעלה, שאסור לשוט במים בשבת אפי' לצורך מצוה. אבל אם אין שם עשרה והוא יהיה המשלים לעשרה - מותר, כמו שמצינו בגמ' (ברכות מז, ב) שמותר לשחרר עבד כנעני כדי להשלים לעשרה, אע"פ שעובר בעשה ד'לעלם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ" (ויקרא כה, מו). וכל שכן שמותר לשוט במים בשביל זה, שאינו

עובר בזה אלא על שבות דרבנן.

אלא שהסתפק הרע"א, שמא מה שהתירו לשחרר עבדו כדי להשלים לעשרה, זהו מפני שעובר רק בעשה, אבל בשבות דשבת איכא עשה ולא תעשה, ואולי בכה"ג לא התירו. והביא ראיה לאסור ממה שאמרו במשנה (ר"ה לב, ב), דשופר של ר"ה לא עולין בשבילו באילן ולא רוכבין ע"ג בהמה ולא שטין על פני המים, ומבואר בגמ' (שם) דזהו מפני ששופר אינו אלא עשה, ושביתת יו"ט היא עשה ול"ת, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה ואפי' בשבותין דרבנן, כמבואר במשנה. ומדקדק הרע"א, דמדקתני סתמא, משמע דזהו אפי' כשהשופר נצרך לרבי יום. ואולם כתב וז"ל: "ויותר היה נראה, דשופר, אף דברים צריכים לו, מ"מ אין המצוה ע"י חברת האנשים, דכל אחד בעצמו יכול לתקוע ולקיים המצוה, ודוקא לומר קדושה בעשרה דהוי ענין חבורה למצוה. א"כ אין ראיה משופר, וי"ל בדמקום זכוי הרבים (להשלים לעשרה) לא העמידו דבריהם (אפי' איכא עשה ול"ת, כגון לשוט בנהר)".

ומבואר בדבריו, דמעלת וכח הרבים לדחות מצוות ואיסורים לצורך קיום מצותן, הוא רק כשהרבים נצרכים לעצם קיום המצוה (כגון להשלים לעשרה לקדיש ולקדושה), אבל אוסף של יחידים, ואפילו הם הרבה יחידים, שכל אחד מהם יכול לקיים את המצוה בפני עצמו (כגון שופר), לא מיקרו "רבים" לדחות מצוות ואיסורים בשביל שיוכלו לקיים מצותן (ולכן אסור לשוט במים בשביל להביא שופר, ואפי' לצורך רבים). וזהו כעין סברת הרב שליט"א כאן, שעשה דברים הוא רק עשה כזה שא"א שיתקיים בשלמות אלא ע"י השתתפות כולם. אבל סתם עשה שכולם חייבים בו, והוא מתקיים בשלמות ע"י כל אחד בפני עצמו, לא מיקרי עשה דרבים. [ואולם ע"ש בתשו' רע"א, שרק בדעת הר"ן כתב כן. אבל הביא שם את דברי המג"א (סי' תמ"ו סק"ב) שכתב בשם ר"ת, דתקיעת שופר הוי עשה דרבים כיון שהיחיד מוציא את הרבים ידי חובתן. הרי שלר"ת, גם עשה שאין הרבים צריכים זה לזה כדי לקיימו חשיב עשה דרבים, אם האחד מוציא את הרבים ידי חובתן. אבל על השבתת חמץ כתב המג"א (שם) דלא חשיב עשה דרבים, אף שהכל חייבים בו, כיון שכל אחד מקיימו בפני עצמו. ועי' ט"ז (או"ח סי' תרנ"ה סק"ב) שכתב שגם לולב הוי עשה דרבים. הרי שלדעתו גם עשה המתקיים ע"י כל אחד בפני עצמו חשיב עשה דרבים, אם הכל חייבים בו].

5. והנה אביי סובר בגמרא, שאשה אינה חייבת במצות שמחה ביו"ט (קדושין לד, ב), וכן פסק הראב"ד (בהשגותיו על הרמב"ם פ"א מהל' חגיגה ה"א). וכתב ה"מנחת חינוך" (מצוה רס"ד אות ג'), שלדעת הראב"ד לכאורה נשים נוהגות אבלות ברגל, שהרי אין אצלן "עשה דרבים" של שמחה שידחה את ה"עשה דיחיד" של אבלות.

ואולם, כבר כתב הרב שליט"א בספרו ("ביצחק יקרא" מהד' תש"ע סי' ס"ו), דלפי ביאורו, דעשה דרבים היינו עשה שאינו יכול להתקיים אלא על ידי שכל ישראל יקיימוהו, ואם יהיה אחד מישאל שלא יקיימו, יחסר משהו מקיום העשה לכולם, לפ"ז פשוט שגם אשה אינה נוהגת אבלות ברגל, דנהי דאינה חייבת לשמחה, מ"מ אחרים חייבים לשמח אותה כדי לקיים בשלמות את מצות עצמם, וממילא אם תתאבל תבטל את העשה דשמחה של אחרים.

ובחי' הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל עמ"ס כתובות (סי' ו' סק"ד) כתב, דנשים אינן נוהגות אבלות ברגל גם למ"ד דנשים אינן חייבות בשמחה, משום דנהי דנשים אינן חייבות בניהוג שמחה, מ"מ הרגל הוא זמן שמחה, וא"א שיחול בו חלות יום אבל. ולפי דרכו נשאר שם בצ"ע מיו"ט אחרון (של גלויות), דעולה למנין שבעה, אף שאין נוהגת בו אבלות (כמבואר בשו"ע או"ח סי' תקמ"ח ס"ב), ועל כרחך זהו משום דאע"ג שאין בו ניהוג אבלות (בגלל חיוב ניהוג שמחה שיש בו), מ"מ כיון שאינו יו"ט אלא מדרבנן, אינו מופקע מחלות שם יום אבל, וא"כ בנשים שאין בהן חיוב ניהוג שמחה, למה לא ינהגו אבלות ביום זה. ואולם לפי דרכו של הרב שליט"א, נהי דאשה אינה חייבת לשמחה, אבל אחרים חייבים בשמחה, ואם תתאבל הרי תבטל עשה דרבים, ולכן גם ביו"ט אחרון של גלויות אינה נוהגת אבלות, בגלל העשה דרבים.

6. ועי' "מנחת שלמה" (ח"א סי' י"ט סק"ב), דמטעם זה מותר לבן א"י לבשל בחול המועד לצורך יו"ט שני של גלויות עבור אורח הבא מחו"ל, אע"ג דלבן א"י יו"ט שני של גלויות הוא יום חול גמור. דכיון שגם בני א"י חייבים להשתדל ולראות שבני חו"ל ישמחו ביו"ט שני שלהם כמו ביו"ט ראשון, חשיב שפיר כבישול במועד לצורך יו"ט. [הובא גם ב"שמירת שבת כהלכתה" (ח"ב פס"ו הערה כ"ז, וע"ש)].

7. וכן כתב בהלכות חגיגה (פ"ב הי"ד): "כשיזבח אדם שלמי חגיגה ושלמי שמחה, לא יהיה אוכל הוא ובניו ואשתו בלבד ויזקק שיעשה מצוה גמורה, אלא חייב לשמח העניים והאומללים... ומי שאכל זבחי ולא שפח אלו עמו, עליו נאמר: וְזָכְרָתֶם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה כִּי־אָכַלְתֶּם וְשָׂתֶם, כִּי־לֶחֶם לֶחֶם הַשֶּׁמֶן (הושע ט, ד). וכן כתב החינוך (מצוה תפ"ח): "חייב אדם לשפח בניו ובניו ביתו ברגל... והזהירנו התורה כמו כן להכניס בכלל השמחה העניים והגרים והחלשים... והעובר על זה ואינו משמח עצמו ובניו ביתו והעניים כפי יכולתו לשם מצות הרגל, ביטל עשה זה".

8. והטעם שדיבורו של האדם משפיע, כתב בספר החינוך בביאור הלאו "שלא לקלל אחד מישראל בין איש בין אשה" (מצוה רל"א), "אף על פי שאין בנו כח לדעת באי זה ענין תנוח הקללה במקולל ואי זה כח בדבור להביאה עליו, ידענו דרך כלל מכל בני העולם שחוששין לקללות... ויאמרו שקללת בני אדם... תעשה רועם במקולל, ותדביק בו המארה והצער. ואחר דעתנו דבר זה מפי הבריות, נאמר כי משרשי המצוה, שְׁמֹנְעֶנּוּ הַשֶּׁם מִהַזִּיק בְּפִינוּ לְזוֹלָתָנוּ כְּמוֹ שְׁמֹנְעֶנּוּ מִהַזִּיק לָהֶם בְּמַעֲשֵׂה. וכעין ענין זה אמרו זכרונם לברכה, ברית כרותה לשפתים, כלומר שיש כח בדברי פי אדם. ואפשר לנו לומר לפי עניות דעתנו, כי בהיות הנפש המדברת שפאדם חָלָק עלינו, וכמו שכתוב וּפָח בִּאֲפִי נִשְׁמַת חַיִּים (בראשית ב, ז), ותרגם אונקלוס לרוח ממלא, נתן בה כח רב לפעול אפילו במה שהוא חוץ ממנה. ועל כן ידענו, ונראה תמיד, כי לפי חשיבות נפש האדם ודבקותה בעליונים, כנפש הצדיקים והחסידים, ימהרו דבריהם לפעול בכל מה שידברו עליו. וזה דבר ידוע ומפורסם בין יודעי דעת ומביני מדע". (וה"חינוך" כתב שם עוד שני ביאורים בטעם האיסור לקלל אחד מישראל, אך כתב כי לבו "נאחז" יותר בפירוש הראשון).

ומפירוש זה של החינוך יוצא, שלדיבור רע של האדם אכן יש כח להשפיע על מה שיקרה. וכן מבואר ברשב"א (שו"ת ח"א סי' ת"ח) ובר"ן (מור"ק יח, א), שענין "ברית כרותה לשפתים" הוא כענין "אל יפתח אדם פיו לשטן" (כתובות ח, ב), ששם ודאי תוכן הענין הוא, שהדיבור משפיע ומעורר מדת הדין עליו, שהנה החוטא עצמו מודה שראוי שיבוא עליו כך וכך (מהרש"א כתובות שם).

ואולם יש שחולקים על ביאור זה, וכבר החינוך עצמו כתב, שמדברי הרמב"ם נראה שאין שום השפעה לקללה על המקולל. ואם לקללה מפורשת, שהמקולל רוצה וחפץ שתחול על המקולל, אין השפעה, כל שכן שלדברים שיצאו מפי האדם שלא בכונה אין השפעה. ולפי זה, מה שמצאנו ענין של "ברית כרותה לשפתים", צריך לפרשו באופן אחר. ובאמת מבואר ברש"י (בראשית כב, ה) שהוא ענין של נבואה. היינו, שכך הוחלט ונגזר מן השמים עוד לפני שהאדם התבטא כפי שהתבטא. וה"ברית כרותה לשפתים" היא רק בבחינת בירור וגילוי על מה שנגזר מן השמים, וכמו בנבואה. וכן מבואר במהרש"א (בחידידושי אגדות מור"ק יח, א), שענין "ברית כרותה לשפתים" הוא כענין "ניבא ולא ידע מה ניבא", שהוא ענין נבואה, ולא שהדיבור משפיע שכך יהיה.